

KRAJOBRAZ NARODOWY

Koncepcja łącząca terytorium politycznie i/lub emocjonalnie bliskie danemu narodowi z potrzebami, wartościami, wyobrażeniami i tradycjami z tym narodem kojarzonymi lub definiującą charakterystyczne elementy jakiegoś krajobrazu poprzez pryzmat wartości narodowych.

Koncepcja krajobrazu narodowego znajduje najbardziej spójny wyraz w państwach narodowych (Cosgrove). Idea tego rodzaju krajobrazu często nabudowana jest wokół specyficznej dla danego kraju fauny i flory (np. orzeł bielik, płaczące wierzby i dęby jako symbole Polski, wrzosowiska jako cechy charakterystyczne dla Szkocji), elementów topografii i fizjografii (np. norweskie fiordy, szwajcarskie Alpy), geografii (np. Polska jako kraj rozciągający się między Bałtykiem a Tatrami), klimatu (np. obecność czterech pór roku), charakterystycznych dla danego kraju sposobów zagospodarowania terenu (np. morfologia wsi, układ pól, greckie gaje oliwne, polskie sady, chińskie tarasy ryżowe, różnice między pustynną Palestyną a rolniczo zagospodarowanym Izraelem), pomników i symboli narodowych (np. Statua Wolności, zniszczone wieże WTC, wieża Eiffla), religii i sposobów wznoszenia i sytuowania świątyń, rozpoznawania estetycznych walorów danego terenu (np. francuskie ogrody formalne i krajobrazowe angielskie), podejścia do środowiska (za „czyste” uchodzą krajobrazy Finlandii czy Kanady, za „zanieczyszczone” – Chin). W tworzeniu takich krajobrazów udział biorą ikoniczne wyobrażenia, ilustrujące związek między ludźmi lub narodem a zamieszkiwanym przez nich terytorium i przyrodą (Cresswell). Pojęcie krajobrazu narodowego (tego, co za takowy uznajemy), podobnie jak pojęcie narodu, bywa silnie zideologizowane i ma charakter wyobraźniowy (Gellner, Anderson).

Idee narodu i patriotyzmu wiążące człowieka ze środowiskiem lokalnym pojawiły się wśród wykształconych Rzymian już w I w. n.e., ale w szerszej skali zaistniały dopiero w drugiej połowie XIX i w ciągu XX wieku, gdy kształtowały się europejskie państwa narodowe. Autorami idei narodu i krajobrazu narodowego byli artyści i historycy, odmalowujący poruszające wyobraźnię i wrażliwość obrazy związków między naturą a zamieszkującą ją ludnością (np. Meitzen opublikował pod koniec XIX wieku dzieło, w którym głosił, że każdy lud stworzył wyjątkową formę organizacji terenu oraz że krajobraz jest istotnym wyznacznikiem etnicznego lub narodowego charakteru; podobne idee w Niemczech ogłaszał Herder, w Polsce – Mickiewicz i Słowacki). Niektóre krajobrazy (oraz ich ikoniczne wyobrażenia) były szczególnie cenione za swą rolę w budowaniu tożsamości narodu i kształtowaniu jego kultury. W kulturze polskiej pojawiły się wizerunki górali tatrzańskich na tle gór; w Niemczech, zjednoczonych jako państwo narodowe pod władzą Prus, promowano obraz muskularnego Niemca stojącego wśród gór i lasów. W Irlandii krajobraz narodowy próbowano definiować poprzez akcentowanie celtyckich elementów kulturowych (Cosgrove). W XX wieku krajobrazy stały się rozpoznawalnymi symbolami narodowymi i elementami dziedzictwa narodowego na równi z flagami czy językami (Lowenthal).

Wyobrażenie krajobrazu narodowego pomaga w tworzeniu tożsamości narodowej i utrzymaniu kulturowej jedności (dążenie do zachowania tożsamości poprzez regulacje ochraniające „widok”). Jest wpisane w mity założycielskie, łączą się z nim losy bohaterów i publiczna pamięć. Ten rodzaj krajobrazu budowany jest na gruncie wspólnoty doświadczeń, ale może powodować wykluczenie (kto i na jakich zasadach ma prawo przebywać na danym terytorium, kto ma prawo do dziedziczenia ziemi [Rose, Philips]); może także stać się narzędziem polityki imperialnej, gdy na

podbitym terytorium zaczyna się tworzyć krajobrazy właściwe narodowi kolonizatorów. W Południowej Dakocie, na terytorium Indian Plains wykuto w skale Rushmore popiersia czterech amerykańskich prezydentów, ilustrując i zarazem uprawomocniając tym gestem władzę białego człowieka, zaś Indian, zamieszkujących pierwotnie ten teren, zamknięto w rezerwach. Podobnie postąpiono wobec Aborygenów w Australii. W krajobraz narodowy Filipin wpisano kościoły katolickie; na wzór krajobrazu europejskiego zagospodarowano też część krajobrazu Tahiti, Nowej Zelandii czy Indii (Smith). W 2001 r. afgańskim Bamian Talibowie zniszczyli posągi Buddy, by lokalny krajobraz bliższy był idei Państwa Islamskiego.

Pojęcie narodu i wpajanie miłości do krajobrazu narodowego sprawia, że przestaje się dostrzegać nierówności społeczne – propagowanie miłości do życia górniczego doprowadza do tego, że łatwo przychodzi zignorować niebezpieczeństwo pracy w kopalni. W Anglii i Francji w XVIII i XIX wieku tworzono ogrody na wsiach – „upiększanie” krajobrazu było legitymizowaniem władzy nad niższymi klasami. W USA i Kanadzie znaczenie nadawane naturalnemu krajobrazowi i jego roli w kształtowaniu tożsamości narodowej do dziś służy jako argument uzasadniający odmowę zwrotu ziem rdzennym populacjom. Idea krajobrazu narodowego jest więc uwikłana w politykę i ideologię (Agnew), w sensy ekonomiczne czy utylitarne (Agnew), bywa naznaczona imperializmem i nacjonalizmem (Mitchell) i nie może być traktowana wyłącznie w kategoriach kontemplowanego widoku. Czasem staje się ona przedmiotem roszczeń dwu lub więcej nacji, gdy jest częścią ich tradycji i składnikiem tożsamości (Ostra Brama w Wilnie, Cmentarz Orłąt Lwowskich, Jerozolima) stając się częścią uprawianej przez dane państwo (państwa) polityki historycznej. Krajobraz narodowy może także przyczynić się do rozwoju turystyki (podróże do miejsc rozpoznawanych jako ikoniczne dla danych państw: Niagara w Kanadzie, parki narodowe i safari w Kenii, japońska góra Fudzi, amerykański Wielki Kanion Kolorado, Żółte Góry w Chinach itd.)

[M.G.]

Literatura:

Agnew, John A., Corbridge, Stuart. *Mastering Space: Hegemony, Territory and International Political Economy*. London: Routledge, 1995.

Anderson, Benedict. *Wspólnoty wyobrażone: rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, tłum. S. Amsterdamski. Kraków: Znak, 1997.

Cosgrove, Denis. „Krajobraz i europejski zmysł wzroku”, tłum. B. Frydryczak. W: *Krajobrazy. Antologia tekstów*, red. Beata Frydryczak, Dorota Angutek, 79-111. Poznań: Wydawnictwo PTPN, 2014.

Cresswell, Tim. *Place: a Short Introduction*. Malden, USA, Oxford, UK and Carlton, Australia: Blackwell Publishing, 2004.

Gellner, Ernest. *Narody i nacjonalizm*, tłum. T. Hołówka. Warszawa: PIW, 1991.

Lowenthal, David. „Życie z krajobrazem i oglądanie krajobrazu”, tłum. D. Stadnik. W: *Krajobrazy. Antologia tekstów*, red. Beata Frydryczak, Dorota Angutek, 111-141. Poznań: Wydawnictwo PTPN, 2014.

Mitchell, Katharyne. „Multiculturalism, or the United Colors of Capitalism?” *Antipode* 25 (1993): 263–94.

Phillips, Richard. „Imperialism, sexuality and space: purity movements in the British Empire.” W:

Postcolonial Geographies, ed. Alison Blunt, Cheryl McEwan. London: Continuum, 2002.

Rose, Gillian. *Feminism and Geography*. Cambridge: Polity Press, 1993.

Smith, Bernard. *European Vision and the South Pacific, 1768–1850: a study in the history of art and ideas*. Oxford: Clarendon Press, 1985.

